

FÖRÄNDRINGAR I DET NUTIDA SAMHÄLLET.

I denna frågelista behandlas problem rörande den pågående avfolkningen av vissa bygder, de allt mera genomgripande förändringarna av levnadsförhållandena och näringslivet, anpassningen till ändrade ekonomiska villkor, drag i den sociala omgestaltningen, omvärderingen av traditioner och äldre uppfattningar samt ändrade sedvänjor, beteendemönster och tänkesätt. Avsikten är att genom exempel på denna utveckling få belyst, hur den tillgått i de skilda fallen, vilka verkande orsaker som iakttagits av personer som lever med i eller åser förändringarna och hur de bedömer de pågående omvandlingarna. Av vikt är sålunda, att man så långt detta är möjligt låter redogörelserna åtföljas av förklarande och belysande exempel, gärna utförliga och även så många som möjligt rörande en och samma företeelse.

Om förhållandena på Eder ort i något avseende avviker från vad som här efterfrågas, bör det utförligt redogöras härför liksom även för detaljfrågor, som hör samman med ämnet men icke berörts i denna frågelista.

1. Har det ägt rum påtagligt stora befolkningsförskjutningar inom bygden? Har bygden undergått förändringar exempelvis genom utflyttningar (eventuellt även inflyttningar t.ex. till bygd som har karaktär av tätort, genom ökade arbetstillfällen av delvis tillfällig art såsom kraftverksbyggen o.dyl.), övergång till andra näringar, t.ex. industri, skogsbruk osv., specialiseringar inom viss näringsgren, nedläggande (så småningom eller mer eller mindre plötsligt) av äldre näringsgrenar, såsom jordbruk, boksapsskötsel, hantverk, gruvbrytning o.s.v.? Har dessa förändringar pågått under lång tid? Kan man ange under vilket decennium de i olika fall blivit först märkbara? Har utvecklingen gått snabbare på senare tid (t.ex. under 1940-talet, efter andra världskriget, under det sista decenniet)?

2. Redogör för de följder som befolkningsförskjutningarna haft för bygden! Har det uppstått många ödegårdar? Kan man uppge ett ungefärligt eller sannolikt antal? Har t.ex. hela byar eller andra större bebyggda områden blivit mer eller mindre avfolkade? Har utflyttningen från dylika trakter i allmänhet gått till mera avlägset belägna mål och vart (till städer, såsom residensstaden, vissa industristäder, huvudstaden o.s.v.)? Kan man i somliga fall ange, att den riktat sig till andra orter än städer, såsom industrier, affärscentra eller tätorter av annan karaktär? Har det i någon större

utsträckning förekommit att folk från avfolkade ytterområden flyttat fram till närmaste huvudort inom eller utom kommunen, till huvudväg eller annars till mera välbeläget distrikt?

3. Vilka förhållanden har förorsakat utflyttningen (arbetslöshet och arbetstillfällen, brist på arbetskraft, affärssynpunkter, dåliga kommunikationer, isolering sedan gramarna flyttat o.s.v.)? Kan man finna, att ibland någon "nyckelperson" börjat avflyttningen? Har man flyttat, emedan andra gjort det, därför att andra fått bättre inkomster genom arbete på annat håll eller har det blivit en mera allmän, psykologiskt betingad rörelse? Började ungdomen flytta ut från bygden och vart? Var det pojkar eller flickor som flyttade först och skaffade sig arbete på annat håll? Kan man ge exempel på vilka orsaker folk själva angivit för sin avflyttning? Hur ser man i allmänhet i bygden på dessa problem? Anser man avfolkningen vara av nöden påtvingad eller menar man, att det är bäst vad som sker och att denna utveckling sålunda är riktig?

4. Har ändrade vägförhållanden, t.ex. nya vägar (skogsbilvägar, ödebygdsvägar el.dyl.) eller annars ändrade kommunikationer (t.ex. nedlagda järnvägar, indragna busslinjer, nedlagda färjeförbindelser, tillkomst av broar, ökning av beståndet av privata bilar) påverkat utvecklingen i positiv eller negativ riktning? Har exempelvis härigenom vissa gårdar eller byar bevarats, viss bygd tvärtom avfolkats, valet av arbete påverkats, arbetsplatsen förlagts till annan ort än tidigare o.s.v. Vilken roll har möjligheten att hålla sig med egen bil spelat? När började man mera allmänthä bil (Jämför med tidigare förhållanden! Vilka hade då bil: handlare, ståndspersoner o.s.v.)? Har bilen haft betydelse för yrkesvalet, eventuellt för arbete på längre bort belägen arbetsplats? Har den i någon mån hindrat avflyttningen från avlägset belägna gårdar? Bor man numera, när man har egen bil, i större utsträckning kvar i bygden men arbetar på långt bort belägna arbetsplatser? Giv exempel härpå!

5. Sök att med exempel från olika näringsgrenar beskriva, hur förändringarna har försiggått! Redogör först för hur vederbörandes arbete eller rörelse tidigare var organiserad, eventuellt med angivande av en gårds storlek, kreatursbesättning, binäringar, avkastningens art och storlek o.s.v. Angiv vilken roll eventuella binäringar spelat för en bondgård! Har man t.ex. haft inkomster från annan sysselsättning (eventuellt även som huvudnäring) såsom hantverk, skogsbruk, jakt (ibl. jakt på sjöfågel, säljakt), fiske o.s.v.? Avsättningen av olika produkter, avsättningsort, pris på produkter o.s.v. eller i varje fall uppgift om man kunde anse, att produktionen av viss vara

var lönsam eller icke? Förekom säsongarbeten och hade dessa någon ekonomisk betydelse? Giv exempel härpå! Vilken roll spelar säsongarbeten i innevarande tid för bygden eller enskilda?

6. Hur har förändringarna verkat inom jordbruket? Giv exempel härpå för viss gård, flera gårdar eller eventuellt för en hel by! Kan man spåra förändringar bakåt i tiden eller har de kommit plötsligt? Om de kommit stegvis, kan man i så fall ge exempel på i vilken ordning de uppträtt? Har man t.ex. först slutat med ängsdrift och utslåttar, sedermera lagt ner lindor och andra äldre, hävdade marker och efterhand även vallar, varvid man helt upphört med foderfångst? Av vilka skäl har man så gjort (t.ex. billigare att köpa hö, bärgningskostnaden för dyr om man måste ta ledigt från visst arbete under slåttern, brist på arbetskraft)? Har man av motsvarande eller andra orsaker gjort gården kreaturslös? Håller man över huvud några djur alls, såsom grisar, får, höns el.dyl.? Producerar man ej längre något slag av foder, köksväxter, potatis, kött, mjölk eller ägg? Om produktion av mjölk förekommer, sker denna till avsalu eller enbart för gårdens eget behov? Levereras mjölken enbart till mejeri eller förekommer i någon form mjölkhämtning så som förr varit brukligt? Finns några kvarnar kvar i bygden? Om inte, när och av vilken orsak har de lagts ned? Sker numera någon förmalning av gårdens egen spannmålsproduktion? Drivs jordbruket numera helt maskinellt? Har det för övrigt förekommit, att flera gårdar sökt motverka bristen på arbetskraft genom gemensam maskinell drift? Hur har dylika försök utfallit? Om man inte har helt maskinell drift, i vilka avseenden äger driften rum enligt äldre metoder? Har man fortfarande häst på gården? I vilka arbeten och körslor användes hästen i så fall?

7. Varifrån får en gård, som tidigare drivits som jordbruk med boskapskötsel och eventuellt någon annan binäring, numera sin inkomst? Bor man kvar på gården och arbetar på annan ort? Vilket slag av arbete gäller detta (byggenkap, anläggningsarbeten, skogsbruk, viss industri o.s.v.)? Har man möjligen egen rörelse i någon form (verkstad, småindustri, hantverk, hemslöjd, tillverkning av turistsuvenirer, affärsrörelse o.s.v.)? Redogör härför! Har man i något fall specialiserat sig på odling av viss växtart, uppfödning av slaktdjur, enbart mjölkproduktion el.dyl.? Giv exempel på sådan verksamhet och avsättningen av den!

8. Har jordbruksgårdar lagts helt öde, när specialisering inte ägt rum och de ej längre nyttjas enbart för bostadsändamål? Har detta skett endast i senare tid eller kan det spåras längre tillbaka? Vilka slags bruksenheter drabbades först (torp, småbruk el. andra)? Vilka skäl har man anfört för av-

flyttningen från sådana gårdar? Har man funnit någon ny användning av ödegårdar, ödetorp, småtorp och fåbodas? Används de exempelvis i någon större utsträckning som sommarstugor? Äger uthyrning rum av dylika lägenheter eller har de mera allmänt försålts exempelvis till stadsbor eller folk från närliggande tätorter? Har sommarstugebebyggelse börjat tillämpas i orten? Hyr man för sommaren ut rum i den egna bostaden eller småstugor el.dyl. på den gård man bebor? Kan man för övrigt säga, att turismen haft någon betydelse för bygden och på vilket sätt?

9. Har stora förändringar och övergång till helt maskinell drift skett beträffande skogsbruket? Finns överhuvud någonting kvar av äldre tiders skogsdrift och arbetsmetoder? Har man byggt nya skogsvägar för timmertransporterna? Har dessa vägar visat sig ha någon större betydelse även i andra avseenden än för skogsbruket? Vad har bondebefolkningen för inkomst av skogen (timmer till avsalu, byggnadsvirke, vedförsäljning)? Redogör härför! Sköter man de privata skogarna efter moderna principer eller underlåter man detta till följd av minskad avkastning? Ibland förekommer det, att man ej ens nyttjar skogen för vedfångst, eftersom man har oljeeldning. Känner man till något dylikt från er bygd? Anser folk tvärtom, att det är värdefullare att äldre, mindre lönsam bebyggelse blir beväxt med skog än att man söker bibehålla den? Finner man att de ekonomiska synpunkterna härvidlag måste bli bestämmande?

10. I de flesta bygder (åtminstone på ren landsbygd) har hantverken nära nog helt försvunnit. Råder dylika förhållanden i er bygd? Redogör för (under jämförelse med tidigare förhållanden) hur olika hantverk upphört eller avtagit, t.ex. skomakeri, skrädderi, målning, snickeri, smide, garveri, korgmakeri o.s.v.! Har något hantverk utvecklats till industri i en eller annan form? Har det uppstått någon ny form av hantverk som tidigare icke varit företrädd i bygden (t.ex. tillverkning av souvenirer för turister el.dyl.)? Bedrives någon hemslöjd i bygden? Redogör för denna liksom för de hantverk som ännu är i gång (material, arbetsmetoder, produkter, avsättning, förtjänster o.s.v.)!

11. Handel. Redogör för förekomsten av handelsbodas i orten (typ lanthandel)! Har de i större eller mindre utsträckning upphört? När började i så fall denna utveckling och hur har den fortskridit? Har handelsbodarna lagts ner huvudsakligen på senare tid (vilket decennium)?

Redogör för var handelsbodarna varit (eller är) belägna och vilken del av bygden de betjänat (eller betjänar)! Vilken betydelse för bygden har eventuellt kvarvarande handelsbodas? Vilka varor köper man i allmänhet där? Köper

man t.ex. huvudparten varor och förnödenheter i större affärer eller varuhus i någon stad eller närbeläget större samhälle? Vilka varor får under dylika förhållanden handelsboden avyttra (mjölk, bröd o.dyl. samt diverse smärre artiklar)? Har den på så sätt fått mer eller mindre karaktär av "tillfällighetshandel"? Har handelsboden numera kvar något av sin äldre uppgift som samlingsplats och nyhetscentral, i det många av bybefolkningen samlas där på eftermiddagarna?

12. Konsumtion. Har den senare tidens stora utbud av konsumtionsvaror genom större affärer och varuhus, den snabbare distributionen, tillkomsten av varubussar o.dyl. i väsentlig grad förändrat ortsbefolkningens kosthåll och matvanor? Sök att med exempel belysa skillnaderna mellan förr och nu i detta avseende! När har de största förändringarna inträtt (t.ex. efter andra världskriget)? Vilka matvaror framställer man själv och vilka köper man? Förekommer det i någon större utsträckning att man bakar (matbröd, kaffebröd o.s.v.), kärnar smör eller ystar i hemmet? Har margarinet fått större användning eller rentav ersatt smöret? Har man mera allmänt börjat nyttja kylskåp och frysboxar? Har detta skett först på senare tid; inom vilken befolkningsgrupp började man härmed? Vad har detta haft för inverkan på mat-hållning och kostvanor? Använder man numera konserver mera allmänt? Äter man grönsaker (och vilka) i större utsträckning än förr? Köper man dem eller odlar man dem själv? Vilka grönsaker odlas i så fall (sallad, morötter, rödbetor o.s.v.)? Har svamp börjat ingå i mathållningen? Vilka drycker förekommer vid måltider (mjölk, svagdricka, läskedrycker, öl o.s.v.)? Råder det påtaglig skillnad mot förr? Har t.ex. användningen av té ökat? Har det i något avseende kunnat ersätta kaffet? Har detta i så fall skett inom någon viss samhällsgrupp?

Har jakt och fiske numera någon större betydelse för hushållningen? Kan man t.ex. finna, att den lättare möjligheten att köpa köttvaror och fisk medfört begränsning av dessa näringsfång? Redogör för organisationen i de fall där jakt och fiske utgör huvudnäring eller en viktig binäring!

13. Har påtagliga förändringar skett av uppfattningen om anseende, samhällsställning eller samhällsklass? Kan man finna, att den äldre uppfattningen om skillnaden mellan fattiga och rika, högre och lägre samhällsklass eller anseende till rang och börd väsentligt har förändrats? Är umgänget mellan olika grupper i samhället mera otvunget än tidigare, i och med att klasskillnaderna i stor utsträckning utplånats? Förekommer det tvärtom fortfarande, att vissa yrken anses finare än andra? Giv exempel härpå! Vilken ställning intar t.ex. kroppsarbetare i förhållande till andra yrkesutövare (såsom myndighetspersoner, tjänstemän, löntagare, egna företagare, affärs-

män osv.)? Har det på senare tid uppstått nya samhällsklasser som ej funnits tidigare?

14. Är bruket av tilltalsord olika mot förr? När och till vilka personer använder man tilltalsordet du? Kan man säga du till främmande (okända) personer (även ungdom eller barn till främmande eller äldre personer)? Har detta tilltalsord allmänt börjat brukas av barn till föräldrar? Är över huvud tilltalsformerna inom släkt och familjer annorlunda än tidigare? Giv exempel härpå!

Vilket tilltalsord nyttjas, då du icke kan användas? Kan man i dylika fall säga ni, eller tar man till omskrivningar, titlar o.dyl. (t.ex. damen, frun, herrn osv.)? Giv i övrigt exempel på bruket av titlar!

15. Har till följd av de samhälleliga och ekonomiska förändringarna eller samtidigt med dessa skett viss omdaning även av folks sedvänjor, tänkesätt, föreställningsvärld, religiositet, och trosföreställningar? Kan något av detta belysas med exempel? Firar man de större helgerna (jul, påsk, midsommar, lucia osv.) eller familjehögtider (namnsdagar, födelsedagar, bröllop osv.) annorlunda än förr (mat, dryck, klädsel, sammankomster, nöjen osv.)? Har någon ny fest eller form av firande tillkommit (mors dag, fars dag, första maj, hembygdsfester eller andra årligen återkommande festdagar)? Hur firas dessa nya högtider? Vilka former av nöjen är annars mest anlitade? Giv exempel! Har ungdomen helt upphört med att själv anordna några festtillställningar eller litar man uteslutande till nöjesindustrin? Vilken roll spelar bilen i ungdomens nöjesliv? Vilka följder har den lättare åtkomsten av spritdrycker medfört?

Har massmedia (radio, TV) bidragit till nya former av hemliv eller i någon mån begränsat ungdomens uteliv? Utövas musik i hemmen och i så fall vilken och på vilka instrument? Har musik via grammofon, radio och TV fått allt större betydelse och ibland kanske helt ersatt levande musik i hemmet?

Har religiositeten undergått större förändringar eller fått annan inriktning och andra former? Är den politiska verksamheten livaktigare än förr? Har man någon uppfattning om en mera genomgående inriktning mot dagens allmänna frågor, sociala spörsmål, samhällsproblem, internationella frågor osv.?

Råder det påtagligt stora skillnader i barnens uppfostran numera jämfört med förr? Vad är att säga om förhållandet mellan föräldrar och barn: mera otvungen gemenskap, mindre föräldraauktoritet, föräldrarnas betydelse gentemot kamrater och gäng osv.? Har centraliseringen av skollokaler jämte förlängd skolgång och resor till eller vistelse på annan ort i något avseende

bidragit till förändrade uppfattningar och verksamheter? Har exempelvis kontakt med skolbarn och folk från andra orter medfört omvärderingar av äldre föreställningar och medverkat till fortsatta studier? Har omorganisationen av skolförhållandena bidragit till att bryta eventuell isolering och påskynda utflyttning från hemorten?

Är det riktigt, som så ofta anföres, att dagens yngre generationer förefaller ha blivit relativt traditionslösa och likgiltiga för äldre förhållanden, sedvänjor, moralbegrepp och föreställningar? Hur förhåller det sig med inställningen till hembygdsvård och bygdens äldre historia? Kan exempel lämnas på ändrad inställning till religion, trosföreställningar o.dyl.? Lever numera kvar något av äldre tiders folktro (t.ex. om övernaturliga väsen o.dyl.)? Vad anser man numera om dylika föreställningar? Söker man helst att ge dem rationella förklaringar?

Vad anser den medelålders eller äldre befolkningen om det nya, kommersiellt inriktade och i viss mån traditionslösa samhälle som håller på att växa fram? Accepteras det utan gensagor eller ställer sig de äldre åldersgrupperna kritiska och osäkra inför det nya genom sin erfarenhet av en tidigare mera traditionsbunden och stabil samhällstyp?